

PAPER

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TA'LIM SIFATINI BAHOLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI VA XALQARO TAJRIBA TAHLILI

J.T. Parmanov¹

¹ Mirzo Ulug'bek nomidagi Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti o'qituvchisi

* parmanov789@gmail.com

Abstract

Ushbu maqola har bir mamlakat ta'lim tizimining kuchli va zaif tomonlarini o'rganadigan xalqaro ta'lim sifatini baholashga-PISA, TIMSS va PIRLSga qaratilgan. Ushbu baholashlar mamlakatlar o'z farzandlarini kelajakka qanchalik yaxshi va qay darajada tayyorlashlari haqida noyob ma'lumot manbasini taqdim etadi. Maqolada Rossiyaning ushbu baholashlar asosida xalqaro reytinglardagi o'rni tahlil qilinadi. Muallif shuningdek, xalqaro testlarning rivojlanishi, uni raqamlashtirish va elektron baholashdan (eTIMSS) foydalanishni ta'kidlaydi.

Key words: tadqiqot, baholash, ta'lim sifati, xalqaro ta'lim sifatini baholash, TIMSS, PISA, PIRLS, eTIMSS, elektron baholash

Kirish

Ta'lim sifatini boshqarish – bu O'zbekiston ta'lim tizimining turli darajalari va bosqichlarida baholash tizimlarini yaratish va o'quvchilarning o'qishdagi yutuqlarini ob'ektiv baholash bilan bog'liq barcha ilmiy tadqiqotlarni o'zaro bog'laydigan murakkab, ko'p qirrali jarayon.

O'zbekiston Respublikasidagi hozirgi ta'lim holati baholash va monitoring tadqiqotlarining

keskin o'sishi va ularning natijalaridan amaliy faoliyatda foydalanish bilan tavsiflanadi. O'zbekistonning turli mintaqalaridagi baholash tuzilmalarining xilma-xilligi akademik yutuqlar sifatini va umuman ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, ushbu faoliyat mazmunini tizimlashtirish va jiddiy tadqiq qilishni talab qiladi. Ta'lim jarayoni va boshqaruv tizimlarining deyarli barcha darajalarida haqiqiy ta'lim holatiga

Compiled on: May 14, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to Advances in Science and Education for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](#).

tezkor ta'sir ko'rsatish maqsadida test natijalarini olish, qayta ishlash va talqin qilishning zamonaviy usullarining salohiyatidan to'liq foydalanilmayapti. Subyektiv baholash usullarining ustuvorligi ta'lim muassasalari va tizimlarini rivojlantirishga emas, balki baholash natijalariga asoslangan boshqaruv qarorlarining samarasizligiga olib keladi.

Ta'lim sifatini baholash tizimlarini ilmiy asoslash va loyihalash alohida ahamiyatga ega. Milliy ta'lim sifatini baholash tizimi va uning mintaqaviy quyi tizimlarini ishlab chiqishda ta'lim sifatini baholash tizimlarida mahalliy amaliyotlar va qo'llaniladigan xalqaro tajribani hisobga olish zarur. Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, akkreditatsiya tizimi, ta'lim muassasalari faoliyatini baholash usullaridan foydalanish, pedagogik o'lchov apparati va vositalari ta'lim jarayonini samarali boshqarish va ta'lim sifatini oshirishga hissa qo'shadigan samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi.

Davlat va jamiyatning milliy ta'lim sifati tizimini yaratish zarurati ta'lim muassasalari faoliyatini baholash texnologiyalarini va uning axborot-uslubiy ta'minotini rivojlantirishga turtki bo'ldi. Biroq, hozirgi kunga qadar ta'lim tizimlarini baholashning nazariy va metodologik asoslariga yoki ta'lim sifatini baholash va o'lchashning yagona kontseptual yondashuvlarini ishlab chiqishga deyarli e'tibor berilmadi. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi har doim qat'iy markazlashtirilgan bo'lib kelgan va ta'lim jarayonlari ustidan davlat nazorati tizimi talabalarining "o'rganish darajasi"ni besh balli shkala bo'yicha baholashga asoslangan edi, bu esa ta'lim jarayonlarining sifati va umuman ta'lim sifati haqida to'liq ma'lumot to'plashga imkon bermadi. Hozirgi davr O'zbekiston ta'lim muhitiga Amerika va Yevropadan ancha kech kelgan sinov texnologiyalarining faol joriy etilishi bilan tavsiflanadi.

Testlarni yaratish, protseduralarni joriy etish, tahlil qilish va amaliy talqin qilish mavjud tajribaga asoslangan;

shuning uchun olingan natijalar asoslilik va umumlashtirishga ega emas va ta'lim tizimlarini rivojlantirishga yoki baholash protseduralarining ob'ektivligiga hissa qo'sha olmaydi. Shuning uchun, biz ta'lim o'lchov texnologiyalari amaliy, evolyutsion sinovlardan o'tgan mamlakatlarda

baholash tizimlarini tahlil qilish zarur deb hisoblaymiz.

Bizning tadqiqotimizning asosiy maqsadi O'zbekiston mintaqaviy ta'lim sifatini baholash tizimlarini rivojlantirishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan milliy ta'lim sifatini baholash tizimlari faoliyatining ijobiy tashkiliy va mazmunli elementlarini aniqlashdir.

Turli xil ta'lim sifatini baholash tizimlarini o'rganish, tahlil qilish va taqqoslashda biz monitoring va baholash funktsiyalariga ega markazlashtirilgan organning mavjudligi yoki yo'qligiga, imtihonlar orqali individual o'quvchilarning yutuqlarini baholashning maqsadli sozlamalariga, ommaviy markazlashtirilgan test protseduralariga va ta'lim muassasalari va tashkilotlarini monitoring qilishga e'tibor qaratdik. Baholash jarayonida qo'llaniladigan protseduralar, baholash protseduralari natijasida sifatni belgilovchi ko'rsatkichlar, ularni o'lchashning aniq usullari, ularning ishonchliligi va asoslilik katta ahamiyatga ega. Biz Amerika, Yevropa va Osiyoning ko'plab mamlakatlarida ta'lim sifatini baholash tizimlarini o'rganib chiqdik va ushbu baholash tizimlarining qiyosiy tahlilini o'tkazdik. Ushbu maqolada Qo'shma Shtatlar, Buyuk Britaniya, Fransiya, Germaniya va Yaponiyadagi ta'lim sifatini baholash tizimlarining global ta'lim amaliyotiga tegishli bo'lgan eng xarakterli va ko'rsatkichli misollari keltirilgan. Shunday qilib, turli mamlakatlarda ta'lim sifatini baholash va nazorat qilish tizimlarini boshqaruvchi organlarni tashkil etish yoki yaratishga turlicha yondashuvlar mavjud. AQSh Konstitutsiyasida mamlakatda ta'lim sifati uchun hukumatning mas'uliyati belgilanmagan. Tarixan, huquqiy javobgarlik davlat ma'muriyatlari, mahalliy hokimiyatlar, diniy jamoalar va xususiy shaxslar zimmasiga tushgan. Boshqaruvning markazlashtirilmaganligi va shtatlarning yuqori darajadagi avtonomiyasi Ta'lim departamentining asosan grantlar va dasturlar orqali davlat mablag'larini muvofiqlashtiruvchi va taqsimlaydigan organga aylanishiga olib keldi.

Buyuk Britaniyada ta'lim ustidan davlat nazorati Qirollik inspeksiyasi tomonidan amalga oshiriladi va qat'iy markazlashtirilgan. Bu qiyosiy baholash faoliyatini amalga oshirish va ishlash darajasi va belgilangan reytingga qarab, ta'lim jarayonlari uchun davlat mablag'larini tartibga solish imkonini

beradi. Har bir shtat o'lkasida fan mazmunini o'quv dasturi va imtihonlar mazmunini belgilaydi, ammo ular Germaniya Ta'lim vazirligining umumiy tavsiyalarini ham hisobga oladi.

Osiyo mamlakatlarida yaqinda baholash va baholash tizimlarini markazlashtirish, ta'lim tizimi uchun yagona standartlar, o'lchovlar va umumiy sifat ko'rsatkichlarini yaratish jarayonlari ham amalga oshirildi.

Odatiy misol sifatida Yaponiyadagi davlat ta'lim baholash tizimini ko'rib chiqaylik. Mamlakatda qat'iy markazlashtirilgan davlat baholash tizimi mavjud bo'lib, uning asosiy maqsadi ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini yuritish, yagona milliy standartlarga va yagona o'quv dasturlariga qat'iy rioya qilishdir. Ta'lim siyosati konsepsiyasi ta'lim mazmuniga yagona talablarga qat'iy rioya qilish sharti bilan ta'limda davlat va nodavlat sektorlarining parallel ravishda mavjudligini nazarda tutadi. Biz ta'lim sifatini monitoring qilish va baholash uchun davlat tomonidan tashkil etilgan tizimlarning global ta'lim amaliyotidagi eng ko'zga ko'ringan misollarini ko'rib chiqdik.

Ilmiy qiziqish uyg'otadigan narsa - ta'lim sifatini pedagogik o'lchovlar tizimi bo'lib, u keyingi ta'lim darajasiga o'tish va tegishli ta'lim darajasida hujjatlarni olish uchun yetarli bo'lgan bilimlarni o'zlashtirish darajasini belgilaydi. Masalan, Qo'shma Shtatlarda ta'limning bir darajasidan ikkinchisiga o'tish imtihonlarsiz yoki akademik yutuqlarni majburiy baholashning boshqa shakllarisiz amalga oshiriladi, garchi o'quvchilar maktabda o'qish davomida turli tashkilotlar tomonidan o'tkaziladigan son-sanoqsiz standartlashtirilgan testlarni topshirishadi. Ma'lumki, Qo'shma Shtatlarda yagona milliy imtihonlar ham, yagona o'quv dasturlari ham mavjud emas. O'rta maktab bitiruvchilari olgan ta'lim mazmunining yagona o'lchovi Karnegi birligi-1 kreditdir. Oliy ta'lim muassasalariga qabul qilinish uchun o'rta maktab bitiruvchisi kamida

14-16 kredit olishi kerak. Shubhasiz, bu xususiyat bitiruvchilarning tayyorgarlik darajasini aks ettirmaydi [5]. Shuning uchun, ma'lum darajada ishonch bilan aytish mumkinki, Qo'shma Shtatlarda maktab darajasida ta'lim sifatini baholashning markazlashtirilgan tizimi mavjud emas.

Shu bilan birga, Qo'shma Shtatlar mustaqil

tashkilotlar tomonidan o'tkaziladigan testlar orqali o'rta maktab bitiruvchilarini kollej va universitetlarga tanlashning eng keng tizimiga ega. Markazlashtirilgan imtihonlar va turli xil testlarni tashkil etishning asosiy maqsadi o'quvchilarni keyingi ta'lim va kasb tanlash uchun tanlashdir, ammo maktab darajasida o'qishni kuzatish emas.

Buyuk Britaniya ta'lim tizimi o'g'il va qiz bolalar uchun majburiy ta'limni nazarda tutadi, bu esa 16 yoshga to'lgunga qadar tugaydi. Qo'shma Shtatlardan farqli o'laroq, maktab o'quv dasturlarida o'rganish sifatini nazorat qilish sakkizta fan bo'yicha yakuniy imtihonlar tizimi orqali amalga oshiriladi, ular ham test asosida o'tkaziladi. Shundan so'ng, yoshlar o'rta ta'limni tugatganliklarini tasdiqlovchi hujjat- GCSE (O'rta ta'limning umumiy sertifikat) [8, 3] oladilar.

Fransiyada butun mamlakat bo'ylab imtihonlar uchun yagona va teng sharoitlarni ta'minlash maqsadida, ularni o'tkazish va mazmuniga qo'yiladigan talablar Ta'lim vazirligi qoshida tashkil etilgan maktab o'quv dasturi va baholash boshqarmasi (SCAA) tomonidan tasdiqlanadi. Kollejni tugatgandan so'ng yakuniy imtihonlar uchun ta'lim vazirligi talabalarining tayyorgarligi baholanadigan mavzularni, shuningdek, ularni o'tkazish jadvali va tartibini belgilaydi.

Fransuz talabalari uchun majburiy o'n yillik ta'lim 16 yoshida kollej diplomi bilan yakunlanadi, u uchta fan fransuz tili, matematika, tarix yoki geografiya bo'yicha test natijalari asosida beriladi;

diplomda boshqa barcha fanlar bo'yicha o'qish natijalari ham hisobga olinadi.

Yaponiyada individual yutuqlar sifatini baholash va kasb-hunar ta'limi muassasalariga qabul qilish uchun biroz boshqacha tizim mavjud. Universitetga kirish uchun o'rta maktab bitiruvchisi ikki bosqichli imtihonlardan o'tishi kerak. O'qishning so'nggi yilida birinchi talabalar butun mamlakat bo'ylab bir xil bo'lgan Universitet kirish markazi imtihonini topshiradilar, deyarli oltita. universitetga kirishdan bir necha oy oldin. Ushbu imtihonlar, test shaklida, barcha davlat va ba'zi xususiy universitetlar uchun majburiydir. Yaponiya ta'lim, fan va madaniyat vazirligi qoshidagi universitetga kirish imtihonlari milliy markazi barcha abituriyentlar uchun majburiy bo'lgan birinchi bosqich imtihonlari bilan bog'liq barcha narsalar uchun mas'uldir abituriyentlarni ro'yxatdan o'tkazishdan tortib,

ishlarni baholash va bitiruv sertifikatlarini berishgacha.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, deyarli barcha mamlakatlarda talabalarning akademik yutuqlari test usullari yordamida baholanadi;

akademik reytinglar va raqobatbardosh tanlov bir necha bosqichda aniqlanadi.

Chet elda ta'lim sifatini baholashga yondashuvlarni tahlil qilish ta'lim muassasalari va professor-o'qituvchilar faoliyatini baholash tizimini o'rganmasdan to'liq bo'lmaydi. Yaponiyaning akkreditatsiya tizimi oliy ta'lim sifatini tan olishning Amerika modeli asosida modellashtirilgan. Boshqa mamlakatlarda bo'lgani kabi, baholash tartiblari o'zini o'zi baholash, tashqi ko'rib chiqish va qaror qabul qilishdan iborat. Komissiyalar tarkibiga ta'lim muassasasini umumiy baholash va individual ta'lim dasturlarini baholash bo'yicha kichik qo'mitalar kiradi. Umumiy baholash ta'lim sifatini boshqarishning zamonaviy usullarini tahlil qilish va ichki boshqaruv samaradorligini baholashni o'z ichiga oladi.

Xalqaro amaliyotlarni tahlil qilish asosida biz milliy ta'lim sifatini baholash tizimlarining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashimiz va zamonaviy global ta'lim amaliyotida ularning rivojlanish tendentsiyalarini ta'kidlashimiz mumkin.

Ko'rib chiqilgan barcha misollarda ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini baholash tizimi eng aniq shakllarga ega bo'lib, ta'lim muassasalarini akkreditatsiya qilish jarayonida amaliy tashkiliy jarayonlar va ta'lim dasturlarining mazmunini baholashni o'z ichiga oladi.

Tahlillarimiz asosida biz hozirgi global ta'lim holatiga xos bo'lgan asosiy tendentsiyalarni aniqladik va milliy miqyosdagi ta'lim sifatini baholash tizimi va uning mintaqaviy quyi tizimlarini ishlab chiqishda quyidagi jihatlarni hisobga olish kerakligini ta'kidlaymiz:

Markazlashtirilmaganligiga qaramay-aksariyat mamlakatlar ta'lim sifatini baholash uchun ta'lim muassasalari va ta'lim tizimini boshqarish organlaridan mustaqil yoki qisman mustaqil bo'lgan tuzilmalarni yaratdilar.

Qoida tariqasida-rivojlangan mamlakatlardagi ta'lim tizimlari boshqaruv jarayonlari va baholash tartib-qoidalarini markazlashtirishga intiladi.

Mustaqil organlar yoki komissiyalar tomonidan tashqi baholashlar va ta'lim muassasasining

ichki baholashlari (o'zini o'zi baholash) ning kombinatsiyasi ta'lim muassasasi faoliyatining ob'ektiv manzarasini yaratish uchun qo'llaniladi.

Baholash jarayonlari natijalari batafsil talqin bilan birga keladi, bu esa ta'lim jarayonini sozlash va ta'lim sifatini yaxshilash uchun sohalarini tanlash imkonini beradi. Ta'lim sifati monitoringi tadqiqotlari natijalaridan xalqaro va milliy darajada foydalanish deyarli universal bo'lib bormoqda.

Pedagogik o'lchov va ta'lim sifatini boshqarish sohasida maqsadli, tizimli tadqiqotlar kuchaydi.

Xorijiy mamlakatlarda ta'lim sifatini baholash fuqarolik jamiyati institutlari, professional hamjamiyat va mehnat bozori vakillari uchun ochiq bo'lib, zamonaviy jamiyatning talab va ehtiyojlariga e'tiborni qaratishga yordam beradi.

Hozirgi vaqtda dunyoning ko'plab mamlakatlari bilan ta'lim sohasidagi muloqotga ochiq bo'lgan va Boloniya kelishuvlariga muvofiq yagona ta'lim ko'rsatkichlarini ishlab chiqish va umumiy va kasb-hunar ta'limi dasturlarini o'zaro muvofiqlashtirish vazifasini boshlagan Rossiyada yechim talab qiladigan muammolar mavjud:

- rivojlanish dinamikasini hisobga olmaydigan va individual yutuqlarni baholash uchun uch balli tizim bilan cheklangan o'nlab yillar davomida mavjud bo'lgan davlat nazorati tizimi;

- umumiy ta'lim muassasalari uchun akkreditatsiya amaliyotining yo'qligi;

- mintaqaviy ta'lim sifatini baholash tizimlarini ishlab chiqishda hududiy, ijtimoiy, milliy va boshqa jihatlarni hisobga olishni talab qiladigan ko'plab mintaqaviy ta'lim tizimlarining mavjudligi.

Baholash kontseptual-qiyosiy va strukturaviy-tizimli tahlilning ajralmas qismi bo'lib, u bizga ta'lim jarayonini tashkil etish nazariyasi va amaliyotining hozirgi holatini tushunish, talabaarning yutuqlarini kuzatish va baholash, shuningdek, o'quv jarayonida o'rganish obyekti haqidagi ma'lumotlarni tizimlashtirish va sintez qilish imkonini beradi.

Eng rivojlangan mamlakatlarda ta'lim sifatini baholashning tashkiliy shakllari, modellari, texnologiyalari va protseduralarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, baholash turli ta'lim tizimlariga xos bo'lgan akademik yutuqlar va ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarni o'lchash tizimi orqali amalga oshiriladi. Har bir mamlakatning ta'limni o'lchash tizimi o'ziga xos xususiyatlarga, jumladan,

o'ziga xos metodologiyalar va texnologiyalarga ega, ular o'sha mamlakatdagi ta'lim tizimining xususiyatlariga qarab farq qilishi mumkin. Biroq, rivojlangan mamlakatlarda faoliyat yuritadigan baholash tizimlarining aksariyati baholash protseduralarini standartlashtiradigan, baholash natijalarining ob'ektivligini ta'minlaydigan va baholash natijalarini baholash, qayta ishlash va talqin qilishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkonini beradigan sinov texnologiyalariga asoslangan. Masalan, Qo'shma Shtatlarda o'rta maktab talabalarining bilim darajasini aniqlash uchun SAT (Scholastic Achievement Test) va ACT (American College Testing) qo'llaniladi va ularning natijalari deyarli barcha oliy ta'lim muassasalariga qabul qilishda hisobga olinadi.

Germaniyada testlar maktablar va universitetlardagi talabalarining o'quv yutuqlarini mintaqalar bo'yicha ishonchli taqqoslash, yakuniy baholashlar yoki diplom berish yoki universitetlarga qabul qilish-qilmaslikni aniqlash uchun ishlatiladigan testlar uchun qo'llaniladi. Germaniyada milliy darajada markazlashtirilgan test mavjud emas. Biroq, ta'lim sifatini monitoring qilish va baholashda demokratik ob'ektivlik tamoyilining kafolati sifatida testlar endi zamonaviy Germaniya ta'lim tizimining ajralmas qismi hisoblanadi.

Ta'lim amaliyotida pedagogik testlarni har doim ham standartlashtirilgan testlarga xos bo'lgan professional sifat darajasiga ko'tarish shart emas. Bunday testlar talabalarining o'quv yutuqlarini baholashda qo'llaniladi va yuqori ob'ektivlik va ishonchlilikka erishishga qaratilgan. Masalan, xalqaro ta'lim sifatini baholashda (TIMSS, PISA, PIRLS),(PISA-Programme for International Student Assessment

(O'quvchilarning xalqaro baholash dasturi), Bu dastur Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) tomonidan tashkil etilgan bo'lib, 15 yoshli o'quvchilarning: o'qish savodxonligi, matematik savodxonlik, tabiiy fanlar bo'yicha bilim va ko'nikmalarini baholaydi. Asosiy maqsad-o'quvchilarning bilimni real hayotda qo'llash qobiliyatini aniqlash, TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study, (Matematika va tabiiy fanlar bo'yicha xalqaro tadqiqot) Bu tadqiqot 4 va 8-sinf o'quvchilarining:

matematika, tabiiy fanlar bo'yicha tayyorgarlik darajasini baholaydi. TIMSS International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) tomonidan o'tkaziladi., PIRLS-Progress in International Reading Literacy Study (O'qish savodxonligini o'rganish bo'yicha xalqaro tadqiqot), Bu dastur 4-sinf o'quvchilarining: matnni tushunish, o'qish ko'nikmalari darajasini baholaydi. PIRLS ham International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) tomonidan tashkil etiladi.) yoki milliy darajada.

O'zbekistonda ta'lim sifatini xalqaro qiyosiy tadqiqotlarda - PISA, TIMSS va PIRLSda ishtirok etadi. Ushbu xalqaro tadqiqotlar har bir mamlakat ta'lim tizimining kuchli va zaif tomonlarini o'rganish va tegishli ma'lumotlarni taqdim etishga qaratilgan. Xalqaro talabalarni baholash dasturi (PISA)-bu 15 yoshli maktab o'quvchilarining zamonaviy jamiyatda to'liq faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarini baholaydigan ta'lim yutuqlarining xalqaro qiyosiy tadqiqoti [2].

2018-yilgi tadqiqotda 79 ta mamlakat ishtirok etgan bo'lib, so'nggi yillarda global o'qish savodxonligi rivojlanishidagi tendentsiyalarni aniqlash va funktsional o'qish savodxonligini baholashga qaratilgan.

2018-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, Xitoy boshqa Sharqiy Osiyo mamlakatlari qatori yetakchi o'rinni egallaydi. Ba'zi mutaxassislar Xitoyda olingan ma'lumotlarga shubha bilan qarashadi, chunki testlar faqat to'rtta viloyat va shaharda - Pekin, Shanxay, Jiangsu va Zhejiangda o'tkazilgan-ya'ni bu mintaqalar uchun natijalar butun mamlakatdagi ta'lim tizimi va ta'lim darajasini tavsiflay olmaydi [6].

O'zbekistonning 2015 va 2018-yillardagi PISA ballarini taqqoslaganda, o'qish savodxonligida eng katta pasayish kuzatilgan. Bu bizning farzandlarimiz o'qiy olmaydi degani emas. Gap shundaki, o'qish endi shunchaki ma'lumot olishdan iborat emas; bu bilimlarni shakllantirish, tanqidiy fikrlash va xabardor qarorlar qabul qilishdan iborat. Hamma joyda mavjud bo'lgan axborot davrida, internet va smartfonlarda tanqidiy fikrlash va o'qishni tushunish muhim ko'nikmalar hisoblanadi, shuning uchun o'quvchilar fakti fantastikadan farqlashni o'rganishlari kerak. Xalqaro PISA tadqiqoti shuni ko'rsatdiki, OECD Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti

mamlakatlarida so'ralgan o'quvchilarning faqat o'ndan biri faktlar va fikrlarni mazmundagi yashirin belgilar asosida ajrata oladi.

Yetti o'quvchidan bittadan ko'prog'i faktni fikrdan ajrata olish qobiliyatini namoyish etgan mamlakatlar: Xitoy to'rtta mintaq, Xalqaro talabalarni baholash dasturi (PISA) so'rovi har uch yilda bir marta o'tkaziladi. So'rovnoma 15 yosh va undan katta yoshdagi o'quvchilar kiritiladi.

Tanlangan yosh oralig'i testning aniq maqsadini aks ettiradi: bolalarning olgan bilimlarini amalda qo'llash qobiliyatini baholash. Ko'pgina mamlakatlarda majburiy maktab ta'limi odatda shu yoshga kelib tugaydi. Ta'limning aynan shu bosqichida kelajakda o'quvchilar uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lgan bilim va ko'nikmalarning holatini, shuningdek, ularning mustaqil ravishda bilim olish qobiliyatini baholash muhimdir.

So'rovnoma uchta sohada o'tkaziladi: o'qish savodxonligi, matematik savodxonlik va ilmiy savodxonlik. Biroq, har uch yilda faqat bitta sohaga ustuvor ahamiyat beriladi va test vaqtining uchdan ikki qismi unga bag'ishlanadi. Oxirgi marta, 2000 yilda, so'rovnomaning asosiy yo'nalishi o'qish savodxonligi edi. 2003 yilda ushbu so'rovnoma natijalari yaqinda umumlashtirildi, asosiy e'tibor matematikaga qaratildi.

Testlar bir nechta versiyalarda o'tkaziladi, ularning har biri 100 tagacha savolni o'z ichiga oladi. Ajratilgan ikki soat ichida o'quvchilar nafaqat taklif qilingan javoblardan to'g'ri javobni tanlashlari, balki o'zlari xulosa va xulosalar chiqarishlari kerak. Nima uchun maktab o'quvchilarini mexanika-matematika yoki fizika fakultetining birinchi va ikkinchi kurs o'quv dasturiga amal qilishga majburlash kerak? Ularning idrok qobiliyatlarini, yozma va og'zaki muloqotini, matematik madaniyatini va axborot savodxonligini rivojlantirish ancha mantiqiyroq. Maktab bolalar uni amalda qo'llashlari uchun fundamental bilimlarni berishi kerak. Bu test bolaning ikkiga ikki qo'shilganda to'rtga teng ekanligini bilishini emas, balki bu bilimlardan qanday foydalanishini baholaydi. Bu bizning mamlakatimizda o'qitilmaydi. Shuning uchun "bizda bunday yuqori ballar bor."

"Finlyandiyada fuqarolik birgalikda boshqaruvining juda kuchli elementi mavjud", deydi Yefim Rachevskiy. "Ota-onalar ta'lim jarayoniga samarali aralashadilar". Ular buni

o'zlarini soliq to'lovchi deb hisoblaganlari uchun o'zlarining huquqi deb bilishadi. Tabiiyki, ular farzandlariga haftasiga to'rt soat davomida, masalan, "Tyumenshunoslilik" va tushunarsiz iqtisodiyot asoslari o'qitilishiga qarshi bo'lishadi. Va ular o'z maqsadlariga erishadilar. Shunday qilib, bu tadqiqotlarning barchasi "bitta katta savol belgisidir." O'quvchilarning natijalarini bashorat qilish qobiliyati, birinchi navbatda, maktab ma'muriyatining ushbu natijalarni ob'ektiv baholash qobiliyati bilan bog'liq. O'quvchilarni baholash ko'nikmalari ham o'zini o'zi baholash ko'nikmalari bilan bog'liq va ta'lim muassasasi ma'muriyatining asosiy vakolatlarining bir qismidir.

Ma'muriyatning so'rovnomasida ta'lim muassasalarida o'quvchilarni tayyorlash sifatini baholashga bag'ishlangan alohida savol mavjud edi. Ushbu savolning maqsadi maktabning yuqori turish uchun salohiyatini baholash edi: maktabda samarali ishlab chiqilgan ta'lim sifatini baholash tizimi bilan ma'muriyat o'quvchilarni tayyorlash sifatini yaxshi tushunadi va shuning uchun bunday ishlar yetarlicha samarali bo'lmagan maktablarga qaraganda kelajakdagi loyihalar natijalarini aniqroq bashorat qila oladi.

Savollarga quyidagicha javob berildi: O'quvchilarni tayyorlash haqidagi ma'lumotlaringizga, shuningdek, ularning funktsional savodxonligini baholash natijalariga yoki Butunro'zbekiston baholash natijalariga asoslanib, o'quvchilaringizning darajasini qanday baholaysiz? Muassasangizdagi o'quvchilar PISA o'qish savodxonligini baholashda qanday natijalarni ko'rsatishini oldindan aytib bering. Natijada, past va yuqori natijalarga erishgan o'quvchilar ulushini quyidagi diapazonlarda baholash taklif qilindi: yo'q, 10% dan ko'p emas, 10-25%, 26-50% va 50% dan yuqori. Shuni hisobga olish kerakki, aksariyat maktablar ilgari PISA baholashlarida qatnashmagan va savodxonlik darajasi va vazifa qiyinligi tasnifi bilan tanish emas. Shuning uchun prognoz va natijalar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri moslik kutilmaydi, balki maktabning o'zini o'zi baholash xususiyatlarini yanada tavsiflovchi tendentsiyani aniqlash kutilmoqda. Shuning uchun, ushbu hisobotni tayyorlashda qo'shimcha 10% diapazonni kengaytirish ko'rib chiqilmoqda. Natijada yuzaga kelgan interval

chegaralari ko'pgina ta'lim muassasalariga yuqori va past natijalar ulushini ancha aniq baholash imkonini berdi va ma'muriyatning baholashlari o'quvchilarning haqiqiy yutuqlariga mos keldi. Biroq, ta'lim muassasasi ma'muriyati vakillarining 22% ining javoblari prognoz va haqiqiy o'quvchilar natijalari o'rtasida tafovutni ko'rsatdi. Barcha ishtirok etuvchi ta'lim muassasalari bashorat qilish salohiyatiga ko'ra uch guruhga bo'lindi:

Kasbga yo'naltirish bo'yicha jalb qilish indeksi o'quvchilarning shu va o'tgan o'quv yilida maktabdagi kasbga yo'naltirish tadbirlarida ishtirok etganmi yoki yo'qmi degan savolga bergan javoblari asosida tuzildi.

Taklif qilingan variantlar ro'yxati oltita banddan iborat edi: o'qituvchilarning turli kasblar haqida taqdimotlari, maktabga taklif qilingan turli kasb vakillari bilan muhokamalar, bandlik xizmati xodimlari va boshqa mutaxassislarning ma'ruzalari, kasb bo'yicha maslahatchilar maktab xodimlari emas, psixologik test, ish profillarini yaratish, tashkilotlar va ishlab chiqarish korxonalariga ekskursiyalar va kasbga yo'naltirish loyihalari (masalan, "Kelajakka chipta").

Javob variantlari: "ishtirok etdi", "ishtirok etmadi", "mening maktabim bunday tadbirlarni o'tkazmaydi yoki men ular haqida hech narsa bilmayman."

Kasbga yo'naltirish tadbirlarida ishtirok etish darajasiga (tadbirlar soniga qarab) qarab, o'quvchilar uch guruhga bo'lindi: past (bitta tadbirdan ko'p bo'lmagan), o'rtacha (2-4 tadbir) va yuqori (5-6 tadbir).

Samarali fikr-mulohaza indeksi talabalarning ona tili va adabiyoti o'qituvchilari, shuningdek, matematika o'qituvchilari o'quvchilarga qanchalik tez-tez shakllantiruvchi fikr-mulohaza berishi haqidagi savollarga bergan javoblari asosida tuzildi:

ular o'qitadigan fanlardagi o'quvchilarning kuchli tomonlari haqida ma'lumot berishadi, o'quvchilar qo'shimcha kuch sarflashlari mumkin bo'lgan mavzularni taklif qilishadi va o'quvchilar natijalarini yaxshilash yo'llarini taklif qilishadi. Agar o'quvchilarning javoblariga ko'ra, ona tili va adabiyoti o'qituvchilari va matematika o'qituvchilari ushbu amaliyotlarni "har bir darsda" qo'llasa, indeks maksimal qiymatiga, agar ular "hech qachon" yoki "deyarli hech qachon" qo'llamasa, minimal qiymatiga erishadi.

Ushbu indeksdan foydalanib, o'quvchilar uch guruhga bo'lindi: fikr-mulohaza samaradorligi past, o'rta va yuqori darajaga ega bo'lganlar.

Xuddi shunday, ona tili va adabiyoti o'qituvchilari va matematika o'qituvchilari amaliyotini alohida tavsiflovchi savollardan foydalanib, ushbu darslarga mos keladigan samarali fikr-mulohaza indeksleri hisoblab chiqildi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. PISA. URL: <https://www.oecd.org/pisa/> (дата обращения: 17.07.2020).
2. TIMSS. URL: <https://timss.bc.edu/> (дата обращения: 17.07.2020).
3. PIRLS. URL: <https://www.iea.nl/pirls> (дата обращения: 17.07.2020).
4. Демонстрационный вариант теста eTIMSS 2019. URL: <http://etimss.testoko.ru/test/> (дата обращения: 17.07.2020).
5. Strauss Valerie. URL: <https://www.washingtonpost.com/education/2019/12/04/chis-no-pisa-heres-why-its-test-scores-are-hard-believe/> (дата обращения: 17.07.2020).
6. Кальней В.А., Шишов С.Е. Мониторинг качества образования. М.-Вологда: ИП-КиППК, 1998. 189 с.
7. Ковалева Г.С. Международный опыт оценки качества образования // Материалы коллегии по ЕГЭ / Центр оценки качества образования ИОСО РАО. М., 2001. 375 с.
8. Arcago J.S. Quality in Education: An Implementation Handbook. Abington: St.Lucie Press, 1995. 192 p.
9. Ковалева Г.С. Основные подходы к сравнительной оценке качества математического и естественно-научного образования в странах мира (по материалам международного исследования TIMSS). М., 1996. 92 с.
10. Accreditation and the Role of the Council on Post-secondary Accreditation. Washington, 1990. 143 p.

11. Akkreditierungsrat: Work Report 2000/2001/
Bonn: Head Office of the Akkreditierungsrat,
2002. 73 p.
12. Звонников В.И., Челышкова М.Б. Зарубеж-
ный опыт создания систем оценки каче-
ства образования: материалы межрег. сов.
М., 2007. С. 101-115.